

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІНІҢ ДАМУЫН ТАЛДАУ

Жумагулова Лана Нурлановна

lavqnda@gmail.com

студент, Еуразия Ұлттық университеті, Астана
Ғылыми жетекшісі – Әбенев Ерғали Мұхтарұлы
PhD, доцент, Еуразия Ұлттық университеті, Астана

Аннотация. Постиндустриалды кеңістіктің қалыптасу тенденциялары өндірістің ресурстық құрамдас бөлігін дамыту және өсіру жолдарын іздеу қажеттілігін талап етеді. Инновациялық әлеуетті басқару және дамыту мәселесін көптеген зерттеушілер оны көп қырлы кешенді және тұрақты құрылымды құрудың негізгі элементі ретінде қарастырады. Инновация концепция ретінде экономистер, теоретиктер, зерттеушілер арасында да, өндірушілер, саясаткерлер, бизнес-элита өкілдері арасында да белсенді түрде дамып келеді, бұл термин 19 ғасырдың аяғынан бері кеңінен жарияланып, бүгінгі күнге дейін өзекті болып табылады. Мақалада тақырыптық материалды жүйелеу мен құрылымдауға негізделген кешенді талдауға мүмкіндік беретін әдістер мен құралдар пайдаланылды: жинақтау, жүйелік, сонымен қатар таңдаулы, статистикалық, сыни және аналитикалық тәсілдер. Зерттеу нәтижесі инновациялық әлеуетті бағалаудың бұрын зерттелген параметрлері мен критерийлерін жүйелеу және жалпылау нәтижесі болып табылатын кәсіпорынның инновациялық әлеуетінің мәні мен ерекшеліктеріне қатысты қорытындылар болды. Ұсынылған мақаланың практикалық қолданудағы құндылығы - аймақтық инновациялық әлеуетін бағалау мен талдау мүмкіндігі.

Тірек сөздер: инновациялар, инновациялық әлеует, даму, басқару.

Аннотация. Тенденции постиндустриального пространства требуют поиска путей развития и увеличения ресурсной составляющей производства. Многие исследователи рассматривают проблему управления и развития инновационного потенциала как ключевой элемент создания многогранной сложной и устойчивой структуры. Инновация как понятие активно развивается среди экономистов, теоретиков, исследователей, производителей, политиков, представителей бизнес-элиты, этот термин широко публикуется с конца XIX века и актуален и сегодня. В статье использованы методы и средства, позволяющие проводить комплексный анализ на основе систематизации и структурирования тематического материала: коллекционный, систематический, а также выборочный, статистический, критический и аналитический подходы. Результатом исследования стали выводы относительно значения и особенностей инновационного потенциала предприятия, являющегося результатом систематизации и обобщения ранее изученных параметров и критериев оценки инновационного потенциала. Ценность предлагаемой статьи в практическом применении заключается в возможности оценить и проанализировать региональный инновационный потенциал.

Ключевые слова: инновации, инновационный потенциал, развитие, управление.

Annotation. Trends in the post-industrial space require the search for ways to develop and increase the resource component of production. Many researchers consider the problem of managing and developing innovative potential as a key element in creating a multifaceted, complex and sustainable structure. Innovation as a concept is actively developing among economists, theorists, researchers, manufacturers, politicians, representatives of the business elite, this term has been widely published since the end of the 19th century and is still relevant today. The article uses

methods and tools that allow for a comprehensive analysis based on the systematization and structuring of thematic material: collection, systematic, as well as selective, statistical, critical and analytical approaches. The study resulted in conclusions regarding the significance and characteristics of the innovative potential of an enterprise, which is the result of systematization and generalization of previously studied parameters and criteria for assessing innovative potential. The value of the proposed article in practical application lies in the ability to assess and analyze the regional innovation potential.

Key words: innovations, innovative potential, development, management.

Кіріспе

Дамудың инновациялық бағыты экономикалық дамудың микро және макродеңгейінде де стратегиялық маңызды рөл атқарады. Экономист ғалымдар инновациялық әзірлемелердің экономикалық тиімділігі мен орындылығын және оларды дамытып, өнеркәсіптік өндіріске енгізуді қажеттілігін дәлелдеуде, бұл олардың өсуі мен дамуының катализаторы болып табылады. Дегенмен, кәсіпорындарда инновациялық процестерді және инновациялық әлеуетті басқару тиімділігін арттыруға қатысты мәселелер әлі де даулы болып табылады және олар бойынша біржақты пікір жоқ. Бұл факт зерттеудің өзектілігін анықтайды.

Зерттеудің мақсаты – инновациялық әлеуеттің теориялық аспектілерін, оның мәні мен құрылымын қарастыру, сонымен қатар кәсіпорынның инновациялық әлеуетін бағалаудың негізгі ерекшеліктерін анықтау.

Инновациялық әлеуеттің теориялық аспектілері

Инновациялық процесс жүйесінің негізгі негіздерінің бірі кәсіпорынның жаңарту және жаңарту қабілетін ашатын инновациялық әлеует болып табылады, ол техникалық көшбасшылық пен сыныптық артықшылықты анықтайды [1] (Лаптева, 2014).

Инновацияның дәстүрлі теориясында инновациялық әлеуеттің құрамдас бөліктерінің үш түрін ажыратуға болады: ресурстық, өнімділік және ішкі [2] (Вчерашний, Попов, 2009).

Инновациялық әлеуеттің құрылымдық сипаттамаларын осы жолмен анықтау экономикалық категория ретінде инновациялық әлеуетті зерттеудің әдіснамалық тәсіліне негізделген [3] (Гилева, Низаев, 2006). Осылайша, ресурстық көзқарасты ұстанушылар жинақталған ресурстар кешенін, оның ішінде кадрлық, технологиялық, қаржылық және ғылыми құрамдастарды жалпылау қажет деп санайды, бұл инновациялық әлеуетті басқарудың қабілеттілігі мен дайындығы ретінде түсіндіруге ерекше көзқарастың қалыптасуына әкеледі. [4] (Яшин, Мурашова және Карлина, 2013).

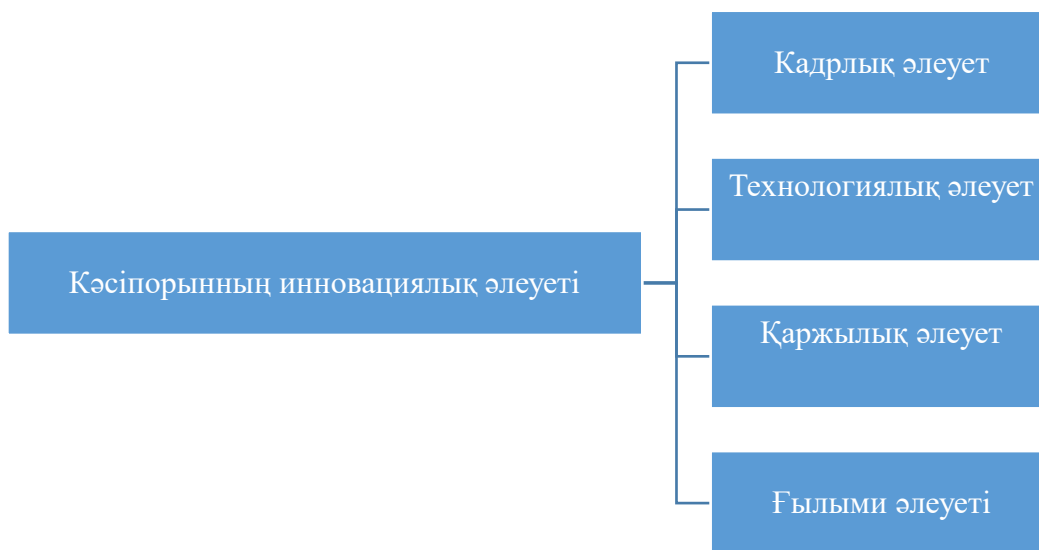
Бұл тәсілге сәйкес кәсіпорынның инновациялық әлеуеті кәсіпорынның инновациялық мүмкіндіктерін анықтайтын материалдық және материалдық емес сипаттағы ресурстардан тұрады. Бұл тәсіл «инновация» термині пайда болған кезеңде айтарлықтай кең тарады (1-сурет).

Айта кету керек, бұл тәсіл жеткілікті кең таралғанына қарамастан, оның бірқатар кемшіліктері бар. Мысалы, біздің ойымызша, «инновациялық әлеует» және «ресурстар» терминдерін анықтау мүлдем дұрыс емес. Ресурстар көлемі әрқашан инновациялық әлеуетке тең бола бермейді. Оның үстіне, ресурстардың көбеюімен инновациялық әлеует те артуы керек деп есептеу қисынды болар еді. Алайда, тәжірибе көрсеткендей, бұл әрдайым бола бермейді [5]. Орасан зор ресурстары бар және инновациялық әлеуетінің деңгейі төмен кәсіпорындар бар. Керісінше, инновациялық әлеуеті жоғары және ресурстары аз ұйымдар бар.

Алматы қаласының инновациялық әлеуеті

Алматы қоғамды ақпараттандыруға сенімді қадамдар жасауда. Бірте-бірте мегаполис басқару процестерін «желіге» әкеледі. Алматы ЖӨӨ бойынша республикада 1-ші орында (экранда – 19,6%) және шағын және орта бизнесті дамыту орталығы болып табылады. Алматы

қаласының ЖӨӨ құрылымы әлемнің көптеген дамыған қалаларына ұқсас, онда сауда қала экономикасының 34,9%-ын, ал тұтастай алғанда қызмет көрсету саласы шамамен 30%-ды құрайды. Цифрлық шешімдер қаланың жылдам өсуіне үлкен серпін беруге көмектеседі.

Сурет 1. Инновациялық әлеует құрылымына ресурстық көзқарас

Бақытжан Сағынтаевтың айтуынша, әкімдіктің негізгі міндеті – қаланың теңгерімді дамуының негізі ретінде инвестициялық тартымды және бәсекеге қабілетті экономиканы дамыту үшін жағдай жасау. Сондықтан әкімдік жеке кәсіпкерліктің дамуына ықпал етіп, квазимемлекеттік секторды қысқартуды жалғастырады. Бүгінгі күні Алматы қаласының экономикасына мемлекеттің қатысу үлесі Ұлттық экономика министрлігі есептеген OSR әдістемесі бойынша 2,4% құрайды.

Оның айтуынша, пандемияға қарамастан, Алматы инвестиция тартудың халықаралық орталығы болды және болып қала береді. 2020 жылы қаланың негізгі капиталына салынған инвестиция 17 пайызға дерлік өсті. Қаланың инвестициялық әлеуеті оның сыртқы әсерлерге төзімділігін көрсетеді. Дүниежүзілік банктің субұлттық рейтингі бойынша мегаполис бизнесті жүргізу бойынша Қазақстанның барлық аймақтары арасында бірінші орында тұр. Оның инвестициялық тартымдылығы жыл сайын артып келеді. 2022 жылдың 9 айында Алматыда негізгі капиталға салынған инвестиция 974 млрд теңгені құрады. Қала бойынша инвестицияның нақты өсімі 22,1%, Қазақстан Республикасында 7% ғана. Осы статистикаға қарап, инвестордың арқасында қаланың инновациялық әлеуеті артып келеді деп айта аламыз.

Инновация саласындағы соңғы жаңалықтардан Алматыда Инновациялық және креативті индустрияны дамыту комитеті құрылды. Кәсіпкерлер палатасының жанындағы бұл комитет ғылыми әлеуетті қаланың бизнес мүмкіндіктерімен ұштастырмақ.

Алғашқы жиын мемлекеттік органдар, бизнес және ғылым өкілдерінің қатысуымен өтті. Ол инновациялық тәсілдер мен әзірлемелерді әзірлеуде бизнес пен ғылымның интеграциясына ықпал етеді. Кездесуге қатысушылар өзара іс-қимылдың техникалық мәселелерін, инновациялар мен шығармашылық индустрияны дамыту комитетінің өңірлік мәселелерін талқылады. Бұдан бұрын хабарланғандай, Алматыда креативті салаларға 10 млрд теңгеге венчурлық қор құру жоспарланып отыр, оның ішінде 5 млрд теңге жеке инвестиция есебінен.

Алматы қаласының инновациялық әлеуеті бойынша бірге талдау жүргізейік.

Сарапшылардың пікірінше, жаңа технологиялық шешімдерді әзірлеу және енгізу жолындағы елдердің табысының негізгі факторы жалпыға бірдей сұраныс болып табылады.

Инновациялық белсенділік - бұл Қазақстандағы кәсіпорындардың жалпы санынан технологияларды әзірлейтін және енгізетін кәсіпорындар саны. Қазір бұл көрсеткіш елімізде үдемелі индустриялық-инновациялық даму жөніндегі мемлекеттік бағдарламаны іске асыру есебінен өсуде.

1-кесте. Инновациялық қызметтің негізгі көрсеткіштері [6]

	Кәсіпорындардың саны барлығы, бірлік				одан инновациясы барлары				Инновация саласындағы белсенділік деңгейі, %-бен			
	2018	2019	2020	2021	2018	2019	2020	2021	2018	2019	2020	2021
Алматы	1830	1715	1666	1699	151	160	163	137	8,3	9,3	9,8	8,1

Өкінішке орай, Қазақстанда инновациялық белсенділікті әрбір оныншы компания, ал Алматы қаласында әрбір он үшінші компания ғана көрсетеді.

Салалық бөліністе инновациялық белсенділіктің ең жоғары деңгейі жоғары білім (59,2%), Денсаулық сақтау (33,3%), сондай-ақ ғылыми зерттеулер мен әзірлемелер (30,6%) саласында байқалды.

Инновациялар саласындағы ең аз белсенді құрылыс саласы болды: инновациялар бақыланатын компаниялардың тек 2,5% - ы тіркелді. Инновациялық белсенділіктен және қаржылық және сақтандыру қызметінен (6,6%), сондай-ақ автомобильдер мен мотоциклдерді сату мен жөндеуден (7,9%) алыс.

Алматы қаласының кәсіпорындарында 2021 жылы инновациялық қызметтің жүзеге асырылмауының келесі себептері бар:

1. Қаржы қаражатының жетіспеушілігі – 372 кәсіпорын
2. Сыртқы қаржыландыру көздерінен қаржы қаражатының жетіспеушілігі – 8 кәсіпорын
3. Инновациялық шығындардың өте жоғары болуы – 115 кәсіпорын
4. Білікті маманның жетіспеушілігі – 13 кәсіпорын
5. Технологиялар жөнінде ақпараттың жоқтығы – 11 кәсіпорын
6. Нарық туралы ақпараттың жоқтығы – 17 кәсіпорын
7. Инновация үшін серіктестік табудың күрделілігі – 4 кәсіпорын
8. Нарықтағы бар кәсіпорынның үстемдігі – 9 кәсіпорын
9. Инновациялық тауарлар мен көрсетілетін қызметтерге сұраныстың белгісіздігі – 72 кәсіпорын
10. Бұрынғы инновациялар салдарынан қажеттіліктің туындамауы – 182 кәсіпорын
11. Сұраныстың болмауынан инновацияға қажеттілік жоқ – 541 кәсіпорын

2-кесте. Алматы қаласындағы инновацияларға жұмсалған шығындар (2021 ж.) [6]

	Инновацияларды жүзеге асыруға жұмсалған шығындар, барлығы	Оның ішінде				маркетингтік инновацияларға	ұйымдық инновацияларға
		өнімдік және процестік инновацияларға	оның ішінде				
			өнімдік инновацияларға	процестік инновацияларға			
Алматы	13 830,3	13 203,3	5 077,4	8 125,8	595,1	32,0	

Неліктен ұйымдық және маркетингтік инновацияларға ең аз қаражат жұмсалады? ЮНЕСКО статистикалық институтының есебінде көрсетілгендей, Қазақстан сияқты дамушы елдерде инновацияның төрт негізгі түрінің тек екеуі ғана басым. Ұйымдық инновациялар, бизнес-процестер жақсарған кезде және персоналды басқарудың жаңа тәжірибелері енгізілген кезде, дамыған елдерде өте танымал. Біздің кеңістігімізде мұндай тип тек қана ірі холдингтердің қолында: жарқын мысал – "Самұрық-Қазына" ұлттық әл-ауқат қорының және оның еншілес компанияларының нарықтағы ең озық тәжірибелер бойынша көпжылдық трансформациясы.

Инновацияның келесі түрі – маркетингтік, өндіруші жаңартылған дизайн және өнімді жылжытудың жаңа тәсілі арқылы тұтынушылар санын көбейту үшін көп күш жұмсағанда жүзеге асады, ТМД елдерінің кеңістігінде де танымал емес. Дамыған елдерде ірі холдингтер жаңа экологиялық қаптамаға, сонымен қатар түрлі-түсті және заманауи оралған өнімді ілгерілету үшін миллиардтаған доллар жұмсауға мәжбүр. Қазақстанда өндірушіге "жаңа" деген жазуды қосу жеткілікті, бұнымен маркетингтік қадамдар шектеледі. Бұл салада бізде нарықта елеулі инновациялар жоқ. Сәйкесінше, бұл инновацияларға шығындар аз.

Қазақстанда өнім және процестік инновациялардың жағдайы әлдеқайда жақсы. Дегенмен, жыл сайын барлық төрт түрдегі қазақстандық инновациялар көбейіп келеді: олар нарықта сұранысқа ие, ал озық шешімдерге сұраныс болжамды түрде өсуде.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Лаптева Е.А. Проблемы оценки инновационного потенциала промышленных предприятий // Управление экономическими системами. – 2014. – № 8.
2. Вчерашний Н.П., Попов С.В. Анализ инноваций - ориентира научно-технического развития // Научно-техническая информация. Серия 1. – 2009. – № 2. – с. 19-22.
3. Гилева Т.А., Низаев А.Р. Инновационный потенциал предприятия: структура, оценка, формирование // Актуальные вопросы управления в социальных и экономических системах: Межвузовский сборник научных трудов. Ч. II. Уфа, 2006. – с. 213- 218.
4. Яшин С.Н., Мурашова Н.А., Карлина С.Д. Совершенствование методики оценки уровня инновационной активности промышленных предприятий на основе анализа показателей статистической и финансовой отчетности // Финансы и кредит. – 2013. – № 18(546). – с. 11-20.
5. Кравченко С., Кладченко И. Исследование сущности инновационного потенциала. Masters. [Электронды ресурс]. – URL: <http://masters.donntu.edu.ua>.
6. Қазақстан Республикасының Ұлттық статистика бюросы . [Электронды ресурс]. – URL: <https://www.stat.gov.kz/>

УДК 338.48

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫ

Ералы Бекзат, Тоялықызы Айша

bekzaderaliev@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ «Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығының
3 курс студенттері, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Амренова Ғ.Қ.